

17. Khull, E. 2009. Ekosofskaya filosofiya prirody [Ecosophical philosophy of nature]. Moscow: Izdatelstvo Kanon-Plyus.

18. Poda, T. A. 2014. "Informatsiina viina yak stratehiia formuvannya politychnoi svidomosti" [Information warfare as a strategy for the formation of political consciousness]. Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriya: Filosofii. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies, 1(19): 67-70.

19. Liseev, I. K. 2009. Priroda v sovremennom filosofskom diskurse [Nature in modern philosophical discourse]. Moscow: Izdatelstvo Kanon-Plyus.

20. Skyba, O. P. 2021. "Ecological culture as a component of the spirituality of modern man." Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriya : Filosofii. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies, 1(33): 146-149. <http://doi.org/10.18372/2412-2157.33.15661>.

Н. А. Ченбай

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ КАК ОТВЕТ НА ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОСТИ

Аннотация. В статье анализируется феномен экологического сознания, обосновываются его социокультурное и цивилизационное измерения. Показано, как кризисные явления в европейской культуре и цивилизации обусловили необходимость формирования глобального сознания, существующего в связях с другими формами общественного сознания, которые также экологизируются. Проиллюстрировано, что накопленные проблемы, связанные с углублением экологического кризиса на планете, обусловили необходимость зарождения нового направления философских исследований – экологической философии; сделан акцент на проблеме интеграции экологии и философии в современном философском научном знании.

Ключевые слова: экологическая философия, экологическое сознание, цивилизация, культура, экологический кризис, глобальные проблемы.

N. Chenbai

ENVIRONMENTAL CONSCIOUSNESS FORMATION AS A RESPONSE TO THE CURRENT CHALLENGES

Introduction. The challenges of the global order prove that it is environmental issues that demonstrate the level of self-awareness of both society as a whole and the individual. The idea that the vital need of today is the formation of ecological consciousness and the need to green all its other forms is substantiated in the works on the philosophical problems of ecology. **The aim and tasks.** The aim of this study is to identify the content of the phenomenon of ecological consciousness, as well as those transformations in culture and civilization that provoked the development of ecological philosophy. **The aim and tasks.** The theoretical foundations of the study are the works of philosophers and scientists who analyzed the transformations in European culture that changed man's attitude to nature. It will be appropriate to apply the method of comparative analysis, as well as system-logical and structural research methods. **Research results.** The analysis of the main causes of global problems requires a return to the times when philosophers and scientists began to cover the transformations of society and the individual, which, they said, led to spirituality and practicality. The essence of modern world problems must be sought not in external factors, but in man. The social consciousness has finally accepted the threat of a planetary catastrophe as real. Specialists in various fields of science make every effort to find ways to solve environmental problems. An important result of many studies has been the necessary realization to develop a paradigm of progress that would be based on self-restraint, on changing the types of production in order to reduce its growth. **Discussion** Mankind has a close ecological, demographic connection, without feeling the unity in the cultural and civilizational sense. Modern civilizations are at different levels of economic development and therefore have different opportunities in solving environmental problems. In philosophical studies of ecology the position on necessity of formation of ecological consciousness is substantiated. Environmental philosophy as a separate area of research which aims to develop a strategy of action that will at least slow down, if not stop the deepening of the current environmental crisis is being actively developed. The problem of coevolution of man and the biosphere is fundamental to ecological philosophy.

Conclusion. In the future, the role of eco-philosophy in shaping people's consciousness will continue to increase.

Keywords: ecological philosophy, ecological consciousness, civilization, culture, ecological crisis, global problems.

УДК 316.773.4

Т. Г. Шоріна

ПОНЯТТЯ СУЧАСНОЇ ЕКОЛОГІЇ В ФОКУСІ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО ТА НАУКОВОГО ЗНАННЯ

Національний авіаційний університет
ORCID: 0000-0001-9281-7840

Анотація. У статті з'ясовуються потенціал філософського світогляду у комплексі науково-екологічних знань та місце концепції «сталого розвитку» у вирішенні проблем екологічної кризи як сучасного глобального «виклику». Задаванням статті є уточнення сучасного розуміння терміну «екологія» та його предметного кола. Важливим філософсько-методологічним підходом до аналізу екологічної проблеми є виявлення її зв'язків із різними сторонами суспільного буття та звернення до питань великого соціального і гуманітарного звучання. Наголошено, що вирішення глобальних екологічних проблем напряму пов'язане зі скороченням антропогенного впливу на біосферу до рівня, при якому зберігається здатність біосфери до відтворення здорового навколишнього середовища. Повною мірою реалізувати все це можна за умови зміни системи ринкових цінностей людини, відповідних діяльнісних орієнтацій і стереотипів поведінки.

Ключові слова екологія; філософія; філософія екології; екологічна криза; глобальні проблеми людства; природа; концепція сталого розвитку.

Вступ

У передмові до останньої ювілейної доповіді Римському клубу її автори схвильовано діагностують, що, не дивлячись на прийняті світовою спільнотою запобіжні заходи, світ знову перебуває в кризі (Weizsäcker, Wijkman, 2018: Preface, VI; 1). Особли-

вістю цієї кризи є її зростаючий характер. Окрім того, вона проявляється не в окремій суспільній сфері, а є всеохоплюючою. Автори відслідковують нестійкі тренди не тільки в природі (патогенні екологічні, геологічні, біологічні, кліматичні зміни). Кризу вони вбачають у самій західній суспільній системі відносин,

указуючи на кризу демократичних інституцій та ідеології, моралі, політики, економіки, соціальної структури (Weizsäcker, Wijkman, 2018: 2). На думку вчених, корені цієї всеохоплюючої кризи слід шукати у світоглядних засадах цієї суспільної системи. Вони їх називають. Це – матеріалістичний егоїзм і ринковий фундаменталізм та їхні відповідні ціннісні настанови – жадібність, нетерплячість і коротко-терміновість. Саме їхнє панування й призводить до дисбалансу природної та соціальної систем. Але це і підказує можливий напрям виходу з глобальної кризи (Шоріна, 2019: 100-106). На цей фундаментальний напрям зокрема вказував видатний учений М. Моїсєєв. Він писав, що сьогодні склалася ситуація, коли саме життя людини у її «власному домі» – біосфері, стає проблемним. Тому величезної практичної значущості набуває питання: як вижити на зuboжilій Землі? Що ж може виступати дороговказом із цього «страшного лабіринту» еволюції планети і людства? М. Моїсєєв насамперед його пов'язує з «тверезим раціоналістичним світоглядом». Саме він може допомогти впоратися з тими труднощами, які чатують на людство. Екологія, підсумовує цю думку вчений, починається зі світогляду (Моїсєєв, 1998). Ту саму думку виражає сучасний дослідник І. Скиба, пов'язуючи наявність негативних наслідків існування та розвитку сучасної цивілізації насамперед із «проблемністю стратегії її розвитку та системою цінностей» (Скиба, 2020: 130), які підлягають зміні.

Мета дослідження

У статті ставиться мета: з'ясувати потенціал філософського світогляду в концентрованому «емпіричному узагальненні» (В. Вернадський), а саме у комплексі науково-екологічних знань та місце концепції «сталого розвитку» у вирішенні проблем екологічної кризи як сучасного глобального «виклику». Зокрема, одним із завдань є уточнення сучасного розуміння терміну «екологія» та його предметного кола.

Методологія дослідження

Застосовуються теорія та метод дискурс-аналізу, метод компаративного аналізу, а також діалектичний, системно-логічний, аналітичний, синтетичний та структурний методи дослідження.

Результати

Проблема екології є однією з ключових для людства. Її глобальність передбачає об'єднання зусиль світової спільноти і світового інтегрального знання, а, отже, не тільки науково-природничого, але і технічного та гуманітарного знання. Суттєва пізнавальна роль тут належить філософії.

З часу свого виникнення філософія займалася вивченням питань, пов'язаних із розумінням загальних основ буття, найбільш істотних характеристик людини, взаємодії людини з іншими людьми, суспільством, навколишнім світом. Методологічно філософське осмислення дає змогу розглянути ту чи іншу проблему в її цілісності, проаналізувати взаємодію різних елементів і вивчити зв'язки об'єкта дослідження з іншими явищами. Крім того, позитивісти з XIX століття наголошували на інтеграційній ролі філософії, – можливості філософії узагальнювати дані різних наук, отримуючи, у такий спосіб, нові знання.

Проблема екології як проблема природо-користування і відношення людини до природи завжди перебувала у фокусі уваги філософії. Насамперед ідеться про класичну філософію, яка від античних часів і майже до XIX століття розвивалася у тісному взаємозв'язку з природознавством. Починаючи приблизно з 60-х років XX століття, імперативність «екологізації» знань і практики людини стає загальною програмою не тільки наукового світогляду, але і тієї філософії, яка не залишила інтересу до проблем онтології як філософії природи та її сучасного варіанту – філософії космосу. З огляду на тенденцію інтеграції знань у вирішенні глобальних проблем екології та самої актуальності для суспільства цієї проблеми, сам термін «екологія» набув сьогодні надзвичайного поширення, він став загальноживаним і вийшов за межі вживання у науковому середовищі, втрачаючи подекуди свою строгу предметність.

Слово «екологія» зустрічається тепер повсюдно у назвах державних чи недержавних установ, громадських проєктів, товарів, продуктів, послуг, освітніх проєктів. Зараз ми можемо зустріти це слово в різних значеннях і сенсах, його вживають у науці і без відношення до неї. Наприклад, говорять про екологічний фестиваль, екодизайн, екостиль, екологію мови, медіаекологію, екологію суспільного простору, екологію міського середовища. Щодо останнього, академік М. Моїсєєв відмічав ненауковість та безглуздість слововживання «погана екологія». Він пояснював, що екологія є науковою дисципліною і вона є однією для всього людства. За його словами, можна говорити про погану екологічну ситуацію, про несприятливі екологічні умови, про те, що в місті відсутні кваліфіковані екологи, але не про погану екологію, бо це так само безглуздо, як сказати, що в місті погана арифметика або алгебра (Моїсєєв, 1998). Попри це, вчений визнає об'єктивні причини розширення значення цього терміну, навіть якщо і усунути суб'єктивно безграмотні його слововжитки. І це є вимогами самого життя.

Якщо звернутися до етимології терміну «екологія», то він, як відомо, утворений від двох грецьких слів (oikos – будинок, житло та logos – наука, знання) й у буквальному сенсі позначає «науку про місцепроживання». Будь-який натураліст-дослідник рослинного і тваринного світів завжди є не тільки ботаніком або зоологом, але і екологом, оскільки неможливо вивчати той чи інший організм у відриві від його місцепроживання.

Автором самого терміну «екологія» був професор Йенського університету Е. Геккель (1866). Екологія спочатку розглядалася як частина біології, що вивчає взаємодію живих організмів, залежно від стану довкілля. Як зауважує Т. Чернов, тривалий час екологія була науковою дисципліною, яка цікавила нечисленну кількість вчених. З боку суспільства екологія не сприймалася як наука, що вирішує практичні питання, яка пов'язана з економікою, виробництвом, життям людини, на відміну від фізики, хімії, мікробіології. Але часи змінилися з осмисленням наслідків промислової революції, які стали все відчутнішими у XX столітті.

З моменту використання вуглеводневого палива – вугілля, нафти, сланців, газу, а потім видобутку у величезних кількостях металів та інших корисних копалин – у колообіг речовин у природі почали включатися речовини, запасені колишніми біосферами, вони перебували в осадових породах і вже вийшли з колообігу. Про появу в біосфері цих речовин люди почали говорити як про забруднення води, повітря, ґрунту. Інтенсивність процесу такого забруднення зростала стрімко. Умови проживання почали зримо змінюватися. І це відчували на собі не тільки рослини та тварини, чисельність і різноманіття яких почали швидко скорочуватися, але це позначилося на становищі самої людини – на її здоров'ї, на умовах життя та перспективах майбутніх змін природного середовища, які залежать від неї, і в яких їй доведеться далі жити. Певний час основні практичні завдання екології зводилися саме до охорони навколишнього середовища. Але в XX столітті цієї традиційної ощадливості, яка ще й поступово почала знижуватися під тиском промисловості, вже виявилось недостатньо. Деградація Природи стала перетворюватися на загрозу самому життю суспільства. Це призвело до появи спеціальних природоохоронних законів, створення системи заповідників. Народилася, нарешті, і спеціальна наука, що вивчає можливість збереження реліктових ділянок Природи та популяцій, які зникають, окремих живих видів. Один із головних сучасних практичних напрямів діяльності екології – це створення таких технологій, які найменшою мірою впливають на довкілля. Технології, що мають цю властивість, називаються екологічними. Наукові (інженерні) дисципліни, які займаються засадами створення таких технологій, отримали загальну назву «інженерна» чи «промислова екологія». Одночасно з такою інженерною діяльністю виникає і проблема її оцінки, що становить другий напрямок практичної діяльності екології, який умовно можна назвати «екологічним моніторингом».

Приблизно з 60-х років екологічні питання стають предметом обговорення великої політики та міжнародних угод. 1964 року стартує міжнародна біологічна програма. Під егідою Організації Об'єднаних Націй оголошується програма міжнародних досліджень, покликана оцінити біологічну продуктивність планети Земля. До неї приєднується безліч наукових колективів, ґрунтуються польові дослідницькі станції, багато з яких досі існують. У 1972 року під егідою Організації Об'єднаних Націй приймається конвенція про охорону природи. Засновано ЮНЕП – програму охорони природи Організації Об'єднаних Націй. 1985 року приймається «Конвенція про охорону озонного шару». До неї приєднується 197 держав світу. У 1992 році приймається «Конвенція про збереження біорізноманіття», багато країн беруть на себе зобов'язання щодо збереження біорізноманіття на своїй території. 1997 року приймається Кіотський протокол – перша серйозна угода щодо обмеження вивиду парникових газів.

Отже, наприкінці XX століття питання екології стають широко обговорюваними у суспільстві, і людство починає ними активно цікавитися. Це – питання збереження біологічного різноманітності,

збереження стійкості екосистем та біосфери загалом, охорона навколишнього середовища та охорона природи. Дані питання є не стільки науковими питаннями, скільки практичними, але їхнє вирішення пов'язане з тією сукупністю знань, яку накопичила екологія як наука.

З цього глобального теоретико-практичного огляду класична екологія або екологія як біологічна дисципліна є лише природничою складовою частини сучасної екології. Сучасне розуміння екології дає узагальнене розуміння взаємодії людини та природи, суспільства і природи, біосфери і техносфери, природи, культури та цивілізації загалом, а тому її предмет виходить за межі біологічної науки. Прямим підтвердженням такого виходу та єднання з дисциплінами природничого, соціального і гуманітарного циклу слугують такі новітні підрозділи екології, як:

- глобальна екологія – вивчення біосфери, у якій всі живі організми тісно взаємопов'язані між собою та зі своїм середовищем, що складається з елементів неживої природи (води, повітря, ґрунту, світла, температури та ін);

- екологія людини – впровадження екологічного підходу до людського суспільства, вивчає питання збереження та розвитку здоров'я людей на основі виявлення залежності організму людини, її психіки від станів природного та соціального середовища;

- соціальна екологія – напрямок, який покликаний пояснити й надати прогнози щодо основних шляхів розвитку суспільства з природним середовищем, маючи на меті їхню гармонізацію на різних рівнях – локальному, регіональному, глобальному. До речі, екологія стала першою серед природничих наук, яка залучила до кола своїх інтересів питання поліпшення умов екології життєдіяльності людей.

Слідом за М. Моїсеевим можна узагальнено зазначити, що сучасна екологія – це наука про можливу поведінку людини, яка б дозволила передати Природу, спільне людське місцеперебування, або біосферу, наступним поколінням, щоб забезпечити людству умови виживання на планеті Земля. Оскільки планета Земля є єдиною домівкою людей і все в ній є взаємопов'язаним, то треба вміти об'єднати знання, накопичені в різних дисциплінах, в єдину цілісну конструкцію. Наукою про те, як людина повинна жити на Землі, тому природно називати екологією людини, або просто екологією. Власне, це розуміння і складає повний зміст сучасної екології.

У такому повному значенні екологія включає і накопичений досвід та актуальні проблеми філософського дослідження природи та екології. Можна зробити стислий екскурс у філософську проблематику з вивчення природи. Ще з античних часів давньогрецькі філософи сприймали природу як повноту буття, естетично прекрасне, результат доцільною впорядкованої діяльності деміурга (Платон). Блага життя мислилися ними не інакше, як у злагоді і гармонії з природою. У Середні століття природа, вважалася, була дана недосконалім у своєму гріхопадінні людині для розпізнавання знаків Бога та власного виправлення. У часи Ренесансу відбулося зближення понять природи і Бога у динамічну єдність, аж до пантеїстичного, розуміння такого, зокрема у

вченні Дж. Бруно. Людина перетворюється ніби на земного Бога, співтворця, майстра, який повинен перетворити природу відповідно до своїх потреб. У наступний філософський період – Новий час – природа вже повною мірою утверджується як об'єкт ретельного наукового аналізу і, разом із тим, стає простором для активної практичної діяльності людини, масштаби якої через успіхи капіталізму постійно нарощувалися.

Новий погляд на природу прийшовся на часи неklasичного природознавства XIX-XX ст. У перші третини XX століття поява в науці теорії відносності А. Ейнштейна і теорії атома поставили під сумнів уявлення ньютонівської механіки про абсолютний характер часу і простору, про тверді елементарні частки, про строгі причинну обумовленість усіх фізичних явищ і про можливість об'єктивного опису природи. Поява квантової теорії засвідчила про фундаментальну цілісність світобудови. Людина-спостерігач у такій картині світу є кінцевою ланкою в ланцюзі процесів спостереження, і квантова фізика вчить сприймати властивості будь-якого об'єкта атомної дійсності, обов'язково враховуючи взаємодію останньої зі спостерігачем. Отже, згідно з уявленнями сучасної фізики, Всесвіт – це динамічне неподільне ціле, що включає і спостерігача (Капра, 2017). У XX столітті, на наш погляд, можна говорити про декілька філософських напрямків, які розвивали своє вчення з опорою на природознавство та його досягнення, віддавали належне науці – це філософія позитивізму, передусім, сучасна аналітична філософія, філософія марксизму та філософія космізму в її природничо-науковому напрямку.

У новітній час вчені фізики і біологи, які сформулювали ідею глобальної еволюції, гіпотезу антропного принципу, й самі філософи виробили цілісний погляд на матерію (природу) у її взаємодії з людиною, про місце та роль людини як активного суб'єкта перетворювальної діяльності та пізнання в природі та космогенезі загалом.

Зближення екологічного та філософського знання у пізнавальних і світоглядно-гуманістичних детермінаціях стало підставою для виникнення приблизно з 70-х років XX століття нового напрямку в самій філософії, а саме філософії екології або екофілософії. Як зазначено в енциклопедії, філософія екології – це галузь філософських досліджень, яка акцентує увагу на впливі екологічних проблем на методологію сучасного наукового пізнання та формуванні основних світоглядних орієнтацій сучасника (Кисельов, 2009).

У філософії екології людина, попри всі її соціокультурні, наукові досягнення, розглядається як земна істота, якій властиві функції біологічної системи. Її життєдіяльність прямо пов'язується з функціонуванням сукупності біосферних механізмів. Поряд із цим, філософія екології досліджує конфліктний вплив людини на природу, що зумовлює у XX столітті виникнення глобальної екологічної кризи, намагається зрозуміти причини та знайти шляхи його зменшення та подолання.

Відразу слід окреслити, що перспективи подолання глобальних екологічних труднощів філософія екології пов'язує з аналізом закономірностей науково-технічного і соціального, соціально-економічного, прогресу

як головних чинників забезпечення виживання людства. У широкому сенсі, пов'язує екологічні труднощі зі специфічним способом діяльності людей у межах біосфери.

Обговорення

Постає дискусійне питання: чи науково-технічний прогрес і застосування його досягнень є прямим винуватцем екологічних проблем і саме він з неминучістю приводить до руйнування природного середовища, виснаження природних ресурсів і погіршення умов людського існування? Або ж усі ці негативні наслідки обумовлені конкретними методами і формами впливу на природу, певними формами використання досягнень науки і техніки?

З точки зору матеріалістичного розуміння суспільства та історичного підходу, самі по собі наука і техніка мають амбівалентний характер: вони можуть або посилювати екологічні проблеми, або сприяти їхньому вирішенню. Який саме вплив вони здійснять на глобальні, зокрема, екологічні проблеми, прямо залежить від суспільних відносин. Специфічні в кожній суспільній системі соціально-економічні відносини зумовлюють різні форми розгортання та цілі оволодіння науково-технічним прогресом, різну практичну спрямованість цього процесу.

Вказуючи на відмінність форм здійснення науково-технічного прогресу, не можна заперечувати загальних для всіх сучасних індустріально розвинутих країн особливостей розвитку науково-технічної бази матеріального виробництва, екологічної недосконалості техніки і технології, незадовільний за сучасними масштабами рівень їхньої продуктивності, загрозу виснаження обмежених традиційних природних ресурсів виробництва, зміну біогенних констант біосфери. Однак властива низці дослідників абсолютизація лише науково-технічних або духовно-моральних причин загострення екологічних проблем методологічно є неприпустимою. Настільки ж неправомірною є спроба натуралістичного пояснення загострення глобальних проблем, коли вважають, ніби сама природа з її обмеженими ресурсами накладає «вето» на подальший розвиток суспільства (Олейников, Борзова, 2016: 126).

Отже, важливим філософсько-методологічним підходом до аналізу екологічної проблеми є виявлення її зв'язків із різними сторонами суспільного буття та звернення до питань великого соціального і гуманітарного звучання. У даний час не природне середовище, не природа людини, не наука і техніка самі по собі, а саме характер розвитку матеріальних продуктивних сил і цілі суспільного виробництва обмежують можливості раціонального й всебічного використання сил і багатств природи для задоволення потреб гуманістичного розвитку суспільства, безкризового науково-технічного й соціального прогресу людства.

На думку багатьох як вітчизняних, так і західних учених, сучасний характер екологічного розвитку сьогодні є науково необґрунтованим, є для людства неперспективним та збитковим. Із чим погодились і автори ювілейної доповіді Римському клубу (2018). Навпаки, науково обґрунтованим та гуманістичним є твердження про деструктивність пріоритетів техногенного суспільства споживання та збитковість самої

ринкової соціально-економічної моделі розвитку. У доповіді міжнародного колективу ЮНЕП «Глобальна екологічна перспектива» (ГЕО-3) зазначалося, що «зі всіх можливих шляхів подальшого соціально-економічного розвитку має найменшу перспективу в контексті сталого розвитку світу ринкова економіка» (цит. за Осипов, 2003: 1067).

Сучасні екологічні проблеми постають різновидом глобального «виклику» всій цивілізації, усьому людству. Виклик спонукає до зростання. Відповіддю на виклик суспільство вирішує те завдання, що стало перед ним. Тим самим воно переводить себе у більш високий і більш досконалий із точки зору ускладнення структури стан. Деградація навколишньої природи є тим самим викликом, який звернений до самої людини, до характеру її соціально-економічної та екологічної діяльності, до власних ціннісних установок. Цей виклик – привід для серйозних роздумів «про себе» та пошуку виходу із кризової ситуації. Західне суспільство виробило своєрідну «відповідь» на екологічний запит часу. Ним, на нашу думку, стає концепція сталого розвитку, яку виробляє глобальне людство на рівні діяльності ООН та інших світових інституцій. Філософія екології і увесь тисячолітній досвід філософії як найкраще тут може виявити свою плідність та доцільність.

Концепція сталого розвитку – це теоретична основа роботи з вирішення глобальних проблем сучасності в обох напрямках – як у духовній, так і в матеріальній сфері. Концепція, як відомо, включає три основні складові або фактори: економічний – подальший гармонійний розвиток виробництва, продуктивних сил суспільства; соціальний – неухильне підвищення добробуту народів, вирівнювання рівнів їхнього життя (внутрішніх і зовнішніх), неухильне поліпшення соціальних умов та стандартів, екологічний – збереження і поліпшення природного середовища. Екологічна складова повинна забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних систем. Особливе значення має життєздатність екосистем, від яких залежить глобальна стабільність усієї біосфери.

Уперше наголос на залежності вирішення екологічних проблем від зміни світоглядних установок щодо місця та ролі людини в природі був чітко зроблений у 1972 році в Стокгольмі на конференції ООН, присвяченій проблемі людини та навколишнього середовища. У 1987 році Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку сформулювала концепцію сталого екологічного розвитку. Під цим терміном розуміється така модель руху суспільства вперед, при якій досягається задоволення життєвих потреб нинішнього покоління в природних ресурсах без позбавлення такої можливості наступних поколінь. Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку в 1992 році в Ріо-де-Жанейро констатувала необхідність перетворення концепції сталого розвитку в систему духовних і професійних установок людини.

Робота з екологізації повинна вестися до тих пір, поки не з'являться покоління людей, для яких концепція сталого розвитку буде основоположною в їхньому світогляді. Іншими словами, екологія, дійсно, починається зі світогляду, як зазначав М. Моїсєєв, а конкретизація світогляду знаходить свій вираз у

формуванні екологічної свідомості та екологічної системи виховання та освіти.

Виділяють три основні тенденції перебудови змісту освіти: 1) інформатизація; 2) екологізація; 3) гуманітаризація (лат. *Humanitas* – освіченість, духовна культура, порівн. лат. *Humatus* – гуманність, людяність, людинолюбство). У кожному напрямку передбачається свій результат:

- інформатизація має на меті долучити учня до строгості мислення і навчити сучасним методам користування інформаційними системами;

- екологізація покликана сформулювати в світогляді нове уявлення про місце і роль людини в природі;

- гуманітаризація освіти визнає пріоритет загальнолюдських цінностей перед класовими, груповими. Всі три тенденції тісно пов'язані між собою (Дерябин, 2016: 11).

Висновки

Зрозуміло, що доцільні зміни в суспільній свідомості самі собою в сучасному світі не настануть. Для їхнього здійснення необхідною є планомірна, постійна, цілеспрямована робота як у сфері виховання, освіти, культури, так і в матеріальній сфері. Прогресивні зрушення в матеріальній сфері є важливими і самі по собі – в кінцевому підсумку, саме вони скоротять згубний вплив на навколишнє середовище, забезпечать розумний добробут усіх жителів Землі та ін., – і в якості найважливішої складової виховання і навчання. Без них будь-які проповіді будуть сприйматися як далекі від реального життя.

Отже, стратегічно вирішення глобальних екологічних проблем напряму пов'язане з одним: скороченням антропогенного впливу на біосферу до рівня, при якому зберігається здатність біосфери до відтворення здорового навколишнього середовища. Повною мірою реалізувати все це можна за умови зміни системи цінностей людини, її діяльнісних орієнтацій (відмова від принципу ринкового фундаменталізму) і стереотипів поведінки (жадібності, короткозорості та нетерплячості).

Список літератури

1. Ernst Ulrich von Weizsäcker, Anders Wijkman. *Come on! Capitalism, Short-termism, Population and Destruction of the Planet. A Report to the Club of Rome.* Springer Science+Business Media LLC. 2018. DOI 10.1007/978-1-4939-7419-1 URL: http://filipmalinowski.net/Club_Of_Rome-report-2018_ComeOn.pdf
2. Моїсєєв Н. Н. Экология в современном мире / Н. Н. Моїсєєв // Наука и жизнь. – 1998. – № 3. – С. 4-18.
3. Шоріна Т. Г. Ідеї «нового просвітництва» як соціально-філософська альтернатива в осмисленні проблем глобальної безпеки / Т. Г. Шоріна // Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія. – 2019. – № 2 (30). – С. 100-106.
4. Скиба І. П. Сталий розвиток як соціокультурний розвиток / І. П. Скиба // Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія. – 2020. – № 2 (32). – С. 128-134.
5. Чернов Т. Размыивание понятия «экология» / Т. Чернов // Постнаука, 2019. URL: <https://postnauka.ru/video/94083>
6. Капра Ф. Дао физики. Исследование параллелей между современной физикой и восточной философией / Ф. Капра. – Издательство: Манн, Иванов и Фербер, 2017. – 368 с. <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000688/index.shtml>
7. Кисельов М. М. Екології філософія // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [онлайн] / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=18667

8. Данилов-Данильян В. И., Лосев К. С., Рейф И. Е. Перед главным вызовом цивилизации. (Экология). – М.: ИНФРА-М, 2005. – 224 с. URL: http://lit.lib.ru/r/rejf_i_e/peredglavnym_vyzovomcivlizacii.shtml

9. Осипов В. И. Реформы глазами эколога // Вестник РАН. – 2003. – Т. 73. – № 12. – С. 1061-1078.

10. Олейников Ю. В., Борзова Т. В. Философское осмысление глобальной проблемы взаимодействия общества с природой // Век глобализации. – 2016. – №3. – С.121-132. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/filosofskoe-osmyslenie-globalnoy-problemy-vzaimodeystviya-obschestva-s-prirodoy>

11. Дерябин, В. А. Экология: учебное пособие / В. А. Дерябин. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2016. – 136 с.

12. Фомичев А. Н. О научных обоснованиях концепций экологического развития // Общественные науки и современность, 2008. – № 3. – С. 142-150.

References

1. Weizsäcker, Ernst, and Wijkman, Anders. 2018. Come on! Capitalism, Short-termism, Population and Destruction of the Planet. A Report to the Club of Rome. New York: Springer Science+Business Media LLC. http://filipmalinowski.net/Club_Of_Rome-report-2018_ComeOn.pdf

2. Moiseyev, N. 1998. "Ekologiya v sovremennom mire" [Ecology in the modern world]. Nauka i zhizn, Science and Life, 3: 4–18.

3. Shorina, T. 2019. "Idei "novoho prosvitnytstva" yak sotsialno-filosofska alternatyva v osmyslenni problem hlobalnoi bezpeky" [Ideas of the "new enlightenment" as a socio-philosophical alternative in understanding the problems of global security]. Visnyk Natsionalnoho aviaitsiinoho universytetu. Seria : Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies, 2(30): 100–106.

4. Skyba, I. 2020. "Stalyi rozvytok yak sotsiokulturnyi rozvytok" [Sustainable development as socio-cultural development]. Visnyk Natsionalnoho aviaitsiinoho universytetu. Seria : Filosofiia.

T. G. Шорина

ПОНЯТИЕ СОВРЕМЕННОЙ ЭКОЛОГИИ В ФОКУСЕ СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОГО И НАУЧНОГО ЗНАНИЯ

Аннотация. В статье выясняется потенциал философского мировоззрения в комплексе научно-экологических знаний и место концепции «устойчивого развития» в решении проблем экологического кризиса как современного глобального «вызова». Задачей статьи является уточнение современного понимания термина «экология» и его предметного круга. Важным философско-методологическим подходом к анализу экологической проблемы является выявление ее связей с разными сторонами общественного бытия и понимание ее важного социального и гуманитарного значения. Стратегически решение глобальных экологических проблем прямо связано с сокращением антропогенного воздействия на биосферу до уровня, при котором сохраняется способность биосферы воспроизводить здоровую окружающую среду. В полной мере реализовать все это можно при изменении системы ценностей человека, его деятельностных ориентаций (отказ от принципа рыночного фундаментализма) и стереотипов поведения (алчности, близорукости и нетерпеливости).

Ключевые слова: экология; философия; философия экологии; экологический кризис; глобальные проблемы человечества; природа; концепция устойчивого развития.

T. Shorina

THE CONCEPT OF MODERN ECOLOGY IN THE FOCUS OF SOCIAL-PHILOSOPHICAL AND SCIENTIFIC KNOWLEDGE

Introduction. Despite precautions of the world community against global social and environmental problems, the scientists of the Club of Rome still testify the crisis of the world's development. **The aim and tasks.** The aim is to find out the potential of the philosophical worldview in the complex of scientific and ecological knowledge and the place of the concept of "sustainable development" in solving the problems of the environmental crisis as a modern global "challenge". One of the tasks is to clarify the modern understanding of the term "ecology" and its subject range. **Research methods.** The theory and method of discourse analysis, the method of comparative analysis, as well as system-logical, dialectic, analytical, synthetic and structural research methods are applied. **Research results.** Today classical ecology or ecology as a biological discipline is only a natural component of modern ecology. The modern understanding of ecology gives a generalized understanding of the interaction between man and nature, the biosphere and the technosphere, nature, culture, and civilization as a whole. Therefore, its subject goes beyond the boundaries of biological science. Modern ecological knowledge becomes the knowledge of human ecology, such a study that combines the achievements of science and philosophy of nature, in particular the philosophy of ecology. **Discussion.** An important philosophical and methodological approach to the analysis of an environmental problem is to identify its connection with various aspects of social life and its social and moral assessment. It is considered to be wrong to believe that the environment, human nature, science, and technology caused the problem by themselves. The reasons lie in the market nature of the development of material productive forces and private goals of social production, which limit the possibilities of rational and comprehensive use of the forces and resources of nature to meet the needs of the crisis-free technical and social progress. **Conclusion** The concept of sustainable development is a modern attempt to provide a theoretical and practical solution to the global problems of our time. The reduction of anthropogenic influence on biosphere, ensuring its healthy reproduction should be associated with a change of the market value system and behaviour stereotypes (greed, short-sightedness, and impatience) of the modern Western civilization.

Keywords: ecology, philosophy, philosophy of ecology, ecological crisis, global problems of humanity, nature, sustainable development concept.

Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies, 2(32): 128–134.

5. Chernov, T. 2019. Razmyvaniye ponyatiya «ekologiya» [Blurring the concept of "ecology"]. Postnauka, 10 January. <https://postnauka.ru/video/94083>.

6. Kapra, F. (2017) Dao fiziki. Issledovaniye paralleley mezhdou sovremennoy fizikoy i vostochnoy filosofiyey [The Tao of Physics: An Exploration of the Parallels between Modern Physics and Eastern Mysticism]. Moskva: Mann. Ivanov i Ferber. <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000688/index.shtml>

7. Kiselov, M. 2009. "Ekolohii filosofiia" [Ecology philosophy]. Entsiklopediia Suchasnoi Ukrainy: elektronna versii, Encyclopedia of Modern Ukraine: electronic version, edited by Dziuba I.M., Zhukovskiy A.I., and Zhelezniak M.H. et al. Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. https://esu.com.ua/search_articles.php?id=18667

8. Danilov-Danilian, V. I., Losev K. S., and Reyfl. Ye. 2005. Peredglavnymvyzovomtsivilizatsii. (Ekologiya) [Before the main challenge of civilization. (Ecology)]. M.: INFRA-M. http://lit.lib.ru/r/rejf_i_e/peredglavnymvyzovomtsivilizacii.shtml

9. Osipov, V. 2003. Reformy glazami ekologa [Reforms through the eyes of an ecologist]. Vestnik RAN, Herald of the Russian Academy of Sciences 73. 12: 1061-1078.

10. Oleynikov Y., Borzova T. 2016. Filosofskoye osmysleniye global'noy problem vzaimodeystviya obshchestva sprirodoy [Philosophical understanding of the global problem of interaction between society and nature]. Vek globalizatsii, Journal of Globalization Studies 3: 121–132. <https://cyberleninka.ru/article/n/filosofskoe-osmyslenie-globalnoy-problemy-vzaimodeystviya-obschestva-s-prirodoy>.

11. Deryabin, V. 2016. Ekologiya [Ecology]. Izd-vo Ural. un-ta.

12. Fomichev, A. 2008. Onauchnykh obosnovaniyakh kontsept-siy ekologicheskogo razvitiya [On scientific substantiation of the concepts of ecological development]. Obshchestvennyye nauki i sovremennost, Social Sciences and Contemporary World 3: 142–150.